

lifelerinden Mehmed Rûhî burada vefatına kadar uzun müddet faaliyet göstermiş, ardından şeyhlik görevini çocukları sürdürmüştür. 1703'te yanan dergâh III. Ahmed tarafından tekrar yaptırılmış, ardından birkaç defa tamir geçirmiş, son olarak 1888'de bazı ilâvelerle yenilenmiştir. Edirne'de diğer Rûmiyye tekkesinin İsmâil Rûmî adına Kanije fâtihi olarak bilinen Sadrazam Damad İbrâhîm Paşa tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. Girit adasında biri Resmo'da, diğeri Kandiye'de olmak üzere iki Rûmiyye tekkesi kurulmuştur. Resmo'daki tekkenin ada fethedilmeden önce İsmâil Rûmî tarafından açıldığı, burada görevlendirdiği halifelerinin gayri müslim halk tarafından şehid edilmesi üzerine Kôrükçü Tekkesi'ni kuran halifesi Kôrükçü Mehmed Efendi'yi adaya gönderdiği kaydedilmektedir (Mehmed Rif'at el-Kâdirî, vr. 296^{a-b}). XIX. yüzyılda Resmo Tekkesi'ne Abdüşşekûr Efendi'nin halifelerinden Mehmed Sâdık Baba gönderilmiş, onun vefatı üzerine yerine oğlu Mustafa Hakkı Efendi, ondan sonra da torunu Şerefeddin Efendi geçmiştir. Kandiye'deki tekke ise Tophane'deki Kâdirîhâne şeyhlerinin birinden hilâfet aldığı belirtilen Hanyalı Ali Efendi tarafından XVIII. yüzyılda kurulmuştur. Tekkenin XIX. yüzyılın son çeyreğinde faal olduğu görülmektedir.

İsmâil Rûmî'nin ihdas ettiği Rûmiyye tacı krema yakın beyaz renkte, üst ortasında kendi çuhasından düğmeli ve sekiz terklidir. Tepe kısmında besmelenin on dokuz harfini sembolize eden on dokuz tıçlı ve yedi esmâyı ifade eden yedi renkte ibrişimle dikilmiş, ortasında beş köşeli Süleyman mührünün olduğu Kâdirî gülü bulunmaktadı. Seyrû sülûkte yedi esmâ usulünü esas alan Rûmiyye'de ayrıca "fûrû esmâsı" denilen vehhâb, fettâh, vedûd, vâhid, ahad, samed isimleriyle de zikir yapılmaktadır. Kâdiriyye'de devran ile zikir usulü İsmâil Rûmî tarafından başlatılmıştır. Rûmî'nin ayrıca Kâdirî evrâdına bazı ilâveler yaptığı belirtilmektedir.

Rûmiyye'nin merkezi olan Kâdirîhâne'nin XVIII. yüzyıldaki zâkirbaşları Molla Mustafa Efendi ile Mahmud Efendi İstanbul'un tanınmış ilk Kâdirî mûsikîşinaslarıdır. Yine bu dönemde yaşamış Bağdatlı Mehdî, Kâdirîhâne'ye mensup bir şair ve mûsikîşinastı. Tophane yakınlarındaki Karabaş Tekkesi'nin şeyhi Hopçuzâde Mehmed Şâkir Efendi de Kâdirîhâne'nin zâkirbaşısıydı. Şâkir Efendi aynı zamanda usta bir tamburî ve çok başarılı bir bestekârdır. Kâdirîhâne şeyhlerinden Mehmed Şerefeddin Efendi güzel kıraati ve mûsi-

kişinaslığıyla Sultan Abdülaziz'in takdirlere mazhar olmuştur. Yerine geçen oğlu Ahmed Muhyiddin Efendi'nin devran âyinine okunmak üzere otuz altı beste yaptığı belirtilmektedir. Kâdirîhâne'nin 1925 öncesi son şeyhi İsmâil Gavsî Efendi de mûsikîye vakıftı.

Rûmiyye'nin İstanbul'un tarikat folkloruna da katkıları olmuştur. İstanbul halkı arasında yaygın bir şöhrete sahip olan "erbaîn helvası" (irmik helvası) Kâdirîhâne'de etvâr-ı seb'âyı temsilen yedi derviş tarafından belirli kurallar çerçevesinde ve Kur'an hatmi eşliğinde yılda bir defa yapılırdı. Bu helvanın yanı sıra diğer pek çok tarikat âsitanesinde yapılan aşure de muharrem aşuresi ve safer aşuresi olmak üzere yılda iki defa pişirilirdi. Tekkedeki dervişler ve misafirlerin yanı sıra civardaki komşulara dağıtılan bu helva ve aşureler ayrıca özel bir törenle saraya da gönderilirdi.

BİBLİYOGRAFYA :

Belîğ, *Güldeste*, s. 148-151; Şeyhî, *Vekâyiu'l-fuzalâ*, III, 570-571; IV, 412-413, 422-423; Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmî'*, I, 19; II, 67-69; Mehmed Rif'at el-Kâdirî, *Nefhatü'r-riyâzi'l-âliye fi beyâni tarikati'l-Kâdiriyye*, Millet Ktp., Ali Emrîrî, Şer'iyye, nr. 1127, tür.yer.; Harîrîzâde, *Tibyân*, II, 69^a-70^b; Seyyid Sırrı Ali, *Tuhfe-i Rûmî: Kâdirîler Âsitanesi'nin Manzum Tarihçesi* (nşr. Mustafa S. Kaçalın), İstanbul 1992, tür.yer.; Mehmed Râif, *Mir'ât-ı İstanbul*, İstanbul 1314, I, 376-385; İsmet, *Tekmiletü'ş-Şekâik*, s. 367-369; Hocazâde Ahmed Hilmi, *Ziyâret-i Evliyâ*, İstanbul 1325, s. 79-83; Mehmed Şükrü, *Silsilenâme*, Hacı Selimağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 1098, s. 5-8; *Osmanlı Müellifleri*, I, 25-26; *Tomar-Kâdiriyye*, s. 50-54; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş – Ali Yılmaz), İstanbul 2006, s. 117-130; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ* (Tayşî), s. 8, 13, 30-31, 42, 45-47, 51-52, 54; Mehmed Şemseddin [Ulusoğlu], *Bursa Dergâhları: Yâdigâr-ı Şemsî* (haz. Mustafa Kara – Kadir Atlansoy), Bursa 1997, s. 331-337, 467-468; Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (17. Yüzyıl)*, İstanbul 2001, s. 402-409; Cemaleddin Server Revnakoğlu, *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü* (nşr. M. Doğan Bayın – İsmail Dervişoğlu), İstanbul 2003, s. 107-120; a.mlf., "Tarikatlerin Tarihine Toplu Bir Bakış", *Yeni Tarih Dünyası*, I/1, İstanbul 1953, s. 17-19; I/6 (1953), s. 254-256; I/7 (1953), s. 300-301; I/8 (1953), s. 348-350; II/10 (1954), s. 431-434; Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İstanbul 2003, s. 375-376, 391-403; Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İstanbul 2003, s. 343-353; Adalet Çakır, *Mehmed Rifat Efendi'nin Nefhatü'r-riyâzi'l-âliye Adlı Eseri Işığında Anadolu'da Kadîrlilik* (doktora tezi, 2007), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Mehmet Akkuş, "İsmâil Rûmî", *DİA*, XXIII, 120; M. Baha Tanman, "Kâdirîhâne Tekkesi", a.e., XXIV, 129-130; Nihat Azamat, "Kâdiriyye", a.e., XXIV, 132-133; Ekrem Işın, "Kadîrlilik", *DBİSA*, IV, 372-377; Ömer Tuğrul İnançer, "Kadîrlilik", a.e., IV, 377-378.

REŞAT ÖNGÖREN

RUMMÂNÎ

(الرماني)

Ebü'l-Hasen Ali b. İsa b. Ali
er-Rummânî el-Bağdâdî
(ö. 384/994)

Arap dili ve belâgatî âlimi,
Mu'tezile kelâmcısı.

Aslen Sâmerâlî olup 296 (908) yılında Bağdat'ta doğdu. Nar veya nar satıcılığına ya da Vâsit şehrindeki Rummân Kasrı'na izâfetle Rummânî, hocası İbnü'l-İhşîd'e izâfetle İhşîdî nisbeleriyle ve geçimini eser istinsahıyla sağladığı için Verrâk lakabıyla anılır. Zeccâc, İbnü's-Serrâc ve İbn Düreyd gibi dil âlimlerinin derslerine devam etti. Nahiv ilminde Basra mektebine, kelâm ilminde İbnü'l-İhşîd'in önderliğini yaptığı İhşîdiyye Mu'tezile ekolüne mensuptur. Ebû Ali el-Fârisî ve Ebû Saîd es-Sîrâfî gibi önde gelen dil, nahiv ve edebiyat âlimleri arasında sayılan, aynı zamanda önemli bir Mu'tezile kelâmcısı olan Rummânî'nin talebeleri arasında Şeyh Müfid, Ebû Hayyân et-Tevhîdî, Ebû'l-Kâsım Ali b. Ubeydullah ed-Dakîkî, Ali b. Muhasin et-Tenûhî, Hilâl b. Muhassin es-Sâbî ve Hasan b. Ali el-Cevherî zikredilir. Rummânî, terminolojisiyle birlikte mantık ilmini Arap nahvine ilk uygulayanlardan sayılır. Bu sebeple dönemindeki bazı nahiv âlimleri tarafından eleştirilmiş, Ebû Ali el-Fârisî, "Eğer nahiv Rummânî'nin söylediği şey ise bizim ondan bir payımız yoktur, eğer bizim söylediğimiz ise bu takdirde onun bundan hiçbir nasibi yoktur" demiştir. Bazı kaynaklarda Rummânî'nin Şii hatta Râfîzî olduğu zikredilirse de Bağdat Mu'tezile âlimleri arasında Resûlullah'tan sonra en faziletli kişinin Hz. Ali olduğu görüşünün (Şîa-i mufaddıla) yaygınlığı göz önüne alındığında onun Şîiliğinin bu görüşle sınırlı kaldığı sonucuna varılabilir (Mâzin el-Mübârek, s. 54-55). Çağdaşı İbnü'n-Nedîm, Rummânî'nin Şîa taraftarı eserler kaleme almasını bu mezhebi kabul etmesine değil döneminde Şîa'nın yaygın olması sebebiyle takıyye yapmasına bağlamaktadır (İbn Hacer, IV, 248). 11 Cemâziyelevvel 384 (23 Haziran 994) tarihinde Bağdat'ta vefat eden Rummânî, Şûnîziyye Mezarlığı'nda Ebû Ali el-Fârisî'nin kabrinin yanına defnedildi.

Eserleri. Rummânî'nin kaynaklarda 100 kadar eseri zikredilmekle birlikte bunların pek azı günümüze ulaşmıştır. 1. *el-Hudûd fi'n-nahv*. Müellifin bu muhtasar eserinde ispat yerine icab, nefiy yerine selb, ayrıca mevzû ve mahmûl, sûret ve madde,

cins ve nevi gibi mantık terimlerini kullanması eleştirilmişse de onun bu davranışı, bazı şarkiyatçılar tarafından evrensel bir gramerin terimlerini belirleme girişi olarak değerlendirilmiştir (Carter, s. 218-219). Eser birkaç defa yayımlanmıştır (nşr. Mustafa Cevâd – Yûsuf Ya'kûb Meskûnî, *Resâ'il fi'n-naḥv ve'l-luġa* içinde, Bağdad 1969, s. 37-50; nşr. İbrâhîm es-Sâmerîrâî, *Risâletân fi'l-luġa* içinde, Amman 1984, s. 63-88). **2. Me'âni'l-ḥurûf** (*Kitâbü'l-Hurûf*). Arap dilindeki edatlara dair olan esere (nşr. Abdülfettâh İsmâîl Şelebî, Kahire 1973; Cidde 1401/1981) Ali b. Faddâl el-Müccâşî bir şerh yazmıştır. Kitabın bazı kısımları *Menâzilü'l-ḥurûf* adıyla daha önce neşredilmiş olup (nşr. Muhammed Hasan Âl Yâsîn, Bağdad 1955) aynı adla başka neşirleri de yapılmıştır (nşr. Mustafa Cevâd – Yûsuf Ya'kûb Meskûnî, *Resâ'il fi'n-naḥv ve'l-luġa* içinde, Bağdad 1969, s. 51-78; nşr. Rânâ Muhammed Nasrullah – İhsân el-İlâhî, Lahor 1972; nşr. İbrâhîm es-Sâmerîrâî, *Risâletân fi'l-luġa* içinde, Amman 1984). **3. en-Nüket fi'î-câzi'l-Ḳur'ân** (nşr. Abdülâlîm, Delhi 1934; nşr. Muhammed Halefullah – Muhammed Zağlûl Sellâm, *Şelâşü resâ'il fi'î-câzi'l-Ḳur'ân* içinde, Kahire 1955, s. 105-144; Kahire 1387/1968, s. 73-113). Eser Farsça'ya tercüme edilmiştir (Tahran 1382). Rummânî, Kur'an'ın iç-câzını benzerinin telif edilmesini hususunda meydan okunması (tehadî), buna rağmen fiilen yazılamamış olması, ediplerin böyle bir eseri meydana getirme gücünün elerinden alınması (sarfe), Kur'an'ın erişilmez belâġatı, alışılmışın dışında edebî bir tarzda sahip olması, gelecekte haber vermesi, diğer peygamberlerin mucizeleriyle mukayese edilebilir olması şeklinde yedi açıdan incelemiştir. Ancak onun eserinin büyük bir kısmını belâġata ayırması ve diğer iç-câz şekillerini risâlenin sonunda kısaca açıklaması Kur'an'ın iç-câzında temel unsur olarak belâġatı gördüğüne işaret eder. Rummânî "en güzel lâfızlarla mânânın kalbe ulaştırılması" diye tanımladığı belâġat için üst, orta ve alt olmak üzere üç seviye belirlemiş, Kur'an'ın belâġatını üst düzeye oturtmuş ve belâġatı iç-câz, teşbih, istiare, ses âhengi, âyet sonlarındaki ses uyumu, cinas / tecânüs, bir kelime kökünün değişik vezinlere dönüşmesi, îmâ, mübalaġa, sözün terkip ve telifindeki güzellik olmak üzere on kısma ayırmıştır. **4. Şerḥu Kitâbi Sibeveyhi**. Eserin bazı kısımları günümüze kadar gelmiş (Sezgin, IX, 112) ve bazı bölümleri yayımlanmıştır (nşr. Mâzin el-Mübârek, "Mişâl min Şerḥi'r-Rummânî 'alâ Kitâbi Sibeveyhi", *MMIADm.*, XXXVIII/

4 [1383/1963], s. 639-650; nşr. ve trc. Edith Ambros, *Kitâb Sibawaihi von ar-Rummânî in Edition und Übersetzung*, Wien 1979; nşr. Mütevellî Ramazan Ahmed ed-Demîrî, *Şerḥu Kitâbi Sibeveyhi: Kısmü's-şarf, el-cüz'ü'l-evvel*, Kahire 1408/1988; Mansûre 1413/1993). Rummânî eserinde görüşlerini üzerine dayandırdığı kıyası hükümlerin tesbitinde ölçü kabul etmiş, Basra ekolüne mensup olduğu halde kıyas gereği beş meselede Kûfe görüşünü desteklemiş ve kıyasları için sağlıklı semâa ve kabul görmüş rivayetlere dayanmıştır. Mâzin el-Mübârek, *er-Rummânî en-Naḥvî fi'î-dav'i şerhihi li-Kitâbi Sibeveyhi* adıyla bir çalışma yapmıştır (Dimaşk 1383/1963, 1416/1995; Beyrut 1974). **5. el-Câmi' fi'îlmi'l-Ḳur'ân** (*el-Câmi'u'l-kebir fi tefsiri'l-Ḳur'ân*). Kur'an'ın dil ve belâġat açısından tefsiri olup Abdülmelik b. Ali Müezzin el-Herevî (ö. 489/1096) tarafından ihtisar edildiği belirtilmektedir. Eserin bazı kısımları günümüze ulaşmıştır (Sezgin, VIII, 113). Dârü'l-kütübü'l-Misriyye'de (Teymûriyye, Tefsir, nr. 201) *Tefsîr'ü'l-Ḳur'ân* adıyla Rummânî'ye nisbet edilen yazmanın (a.g.e., VIII, 270; *El'* [İng.], VIII, 614) Zemahşerî ve Nesefî tefsirinden bazı parçalar olduğu tesbit edilmiştir (Zekeriyâ Saîd Ali, XIV/2 [1413/1993], s. 213-215). **6. el-Elfâz'ü'l-müterâdifetü'l-müteḳâribetü'l-ma'nâ**. 142 fasıldan oluşan eserde eş anlamlı kelimeler ve terkipler örneklerle açıklanmaktadır (nşr. Muhammed Mahmûd er-Râfîf, Kahire 1321/1903; nşr. Fetullah Sâlih Ali el-Misrî, Mansûre 1407/1987). Muhammed Hasan Awâd, son döneme ait bazı kaynaklar (Brockelmann, I, 175; *Hediyetü'l-'ârifin*, I, 683) dışında Rummânî'ye böyle bir eserin nisbet edilmemesi, üslûbunun farklı olması ve İbn Mâlik et-Tâî'nin *el-Elfâz'ü'l-muḥtelife fi'l-me'âni'l-mü'telifa* adlı eseriyle benzerlik göstermesi gibi sebeplerle kitabın sonraki dönemlerde yazılmış olabileceğini ileri sürmüştür. **7. Şerḥu'l-Uşûl li'bni's-Serrâc**. Bazı kısımları günümüze ulaşmıştır (Hacı Selim Aġa Ktp., nr. 1077/3, vr. 326-368).

Rummânî'nin kaynaklarda zikredilen Arap diliyle ilgili diğer eserlerinden bazıları şunlardır: *el-Mesâ'ilü'l-müfreda min Kitâbi Sibeveyhi*, *Nüketü Sibeveyhi*, *Aġrâzu Sibeveyhi*, *el-Hilâf beyne Sibeveyhi ve'l-Müberred*, *Şerḥu'l-Muḳtedab li'l-Müberred*, *Şerḥu Muḥtaşari'l-Cermî*, *Şerḥu Me'âni'z-Zeccâc*, *Şerḥu'l-Mücez li'bni's-Serrâc*, *Şerḥu'l-Cümel li'bni's-Serrâc*, *el-İcâz fi şerhi'l-İzâh (li-Ebi 'Ali el-Fârisî)*, *Şerḥu Mesâ'il-i'l-Aḥfeş el-kebir*, *Şerḥu Mesâ'il-i'l-Aḥ-*

feş eş-şagîr, *el-Hudûdü'l-aşġar*, *el-Hudûdü'l-ekber*, *et-Taşrif*, *el-İştikâku'l-kebir*, *el-İştikâku's-şagîr*, *el-Hilâf beyne'n-naḥviyyîn*, *el-Belâġa*. Kelâma dair eserlerden bazıları da şunlardır: *el-Esmâ' ve's-şifât li'llâhi 'azze ve celle*, *Şerḥu'l-esmâ' ve's-şifât li-Ebi 'Ali*, *Mesâ'ilü Aḥmed b. İbrâhîm el-Başrî*, *el-Mecâlis fi'stiḥkâk'iz-zem*, *er-Red 'ale'l-Mesâ'il-i'l-Baġdâdiyyât li-Ebi Hâşim*, *er-Red 'ale'd-Dehriyye*, *el-Aşlahu'l-kebir*, *el-Aşlahu's-şagîr*, *Nüketü'l-uşûl*, *Şerḥu'l-Ma'üne*, *er-Rû'ye fi'n-naḳz 'ale'l-Eş'arî*, *Naḳz'ü't-teşlîs 'alâ Yahyâ b. 'Adî*, *el-İmâde*, *Şifâtü'n-nefs*, *el-İrâde*, *el-Esbâb*, *Eddilletü't-tevhîd*, *Maḳâletü'l-Mu'tezile*, *Ta'zîlû 'Ali*. Rummânî ayrıca Kur'an ilimleri, fıkıh usulü, mantık ve tartışma âdâbı gibi konularda şu eserleri kaleme almıştır: *el-Muḥtaşar fi'îlmi's-süveri'l-kuşâr*, *el-Müteşâbih fi'îlmi'l-Ḳur'ân*, *Ġarîbü'l-Ḳur'ân*, *el-Elifât fi'l-Ḳur'ân*, *Uşûlü'l-fıḥk*, *el-Ḳıyâs*, *el-Manṭık*, *Edebü'l-cedel*, *Uşûlü'l-cedel*.

Saîd el-Efgânî, Rummânî'ye nisbetle *Tevciḥü'l-râbi ebyâtın mülgazeti'l-îrâb* adlı bir eseri baş tarafına müellifle ilgili bir inceleme ilâve ederek yayıma hazırlamışsa da basılmış nüshaların henüz dağıtımı yapılmadan eserin Hasan b. Esed el-Fârikî'nin *Şerḥu'l-ebiyâtü'l-müşkileti'l-îrâb*'i olduğu anlaşılmış ve kitabın iç kapak sayfasında buna işaret edilmiştir (Dimaşk 1377/1958).

BİBLİYOGRAFYA :

Rummânî, *en-Nüket fi'î-câzi'l-Ḳur'ân* (*Şelâşü resâ'il fi'î-câzi'l-Ḳur'ân* içinde, nşr. M. Halefullah – M. Zağlûl Sellâm), Kahire, ts. (Dârü'l-marârif), s. 69-104; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecedüd), s. 69; Sem'ânî, *el-Ensâb*, VI, 160; Kernâledin el-Enbârî, *Nüzhetu'l-elibbâ'* (nşr. M. Ebü'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1386/1967, s. 276-277; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam* (Atâ), XIV, 371; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhu'r-ruvât*, II, 294-296; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'* (nşr. D. S. Margoliouth), London 1911, V, 280-283; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XVI, 533-534; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, IV, 248; Sü-yûtî, *Buġyetü'l-uv'ât*, II, 180-181; Dâvûdî, *Ṭabaḳâtü'l-müfessirin*, I, 419-421; *Keşfü'z-zunûn*, I, 447-448, 571; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 175; *Hediyetü'l-'ârifin*, I, 683; Sezgin, *GAS*, VIII, 112-114, 270; IX, 111-113, 314; Mâzin el-Mübârek, *er-Rummânî en-Naḥvî fi'î-dav'i şerhihi li-Kitâbi Sibeveyhi*, Beyrut 1974, tür.yer.; Mustafa Bilgin, *Tefsirde Mutezile Ekolü* (doktora tezi, 1991), ÜD Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 133-138; M. M. Ebû Mûsâ, "el-İcâz'ü'l-belâġi fi rüyeti Ebi'l-Ḥasen 'Ali b. 'İsâ er-Rummânî", *Mecelletü'l-baḥşî'l-ilmî ve't-türâşî'l-İslâmî*, V, Mekke 1402/1982, s. 225-259; M. G. Carter, "Linguistic Science and Orthodoxy in Conflict. The Case of al-Rummânî", *Zeitschrift für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften*, I, Frankfurt 1984, s. 212-232; M. Hasan Awâd, "el-Elfâz'ü'l-müterâdifetü li'r-Rummânî nisbetühü ve icrâ'ü müvâzene

beynehû ve beyne'l-elfâzî'l-muhtelife fi'l-me'âni'l-mü'telife li'bni Mâlik", *MMLA'ûr.*, XLIV (1413/1993), s. 316-349; Zekeriyâ Said Ali, "et-Tefsîrû'l-kebîr li'r-Rummânî", *Âlemü'l-kütüb*, XIV/2, Riyad 1413/1993, s. 213-215; Gâzî Tuleymât, "er-Rummânî en-Nahvî fi dav'î şerhihî li-Kitâbi Sîbeyhi", *Âfâku's-sekâfe ve't-türâs*, XIX, Dübey 1997, s. 64-68; Lazlo Tüske, "Belâgatta er-Rummânî" (trc. İsmail Demir – Mustafa Kaya), *EA'İFD*, XIX (2003), s. 279-298; J. Flanagan, "al-Rummânî", *EP* (İng.), VIII, 614-615.

SEDAT ŞENSOY

RUMUZ

(bk. REMİZ).

RUMÛZÎ

(رموزی)

(ö. 990/1582'den önce)

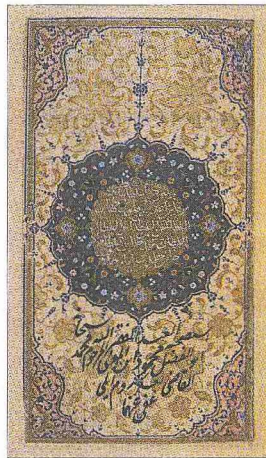
Osmanlı şairi, tarihçi.

927 (1521) yılı civarında İstanbul'da doğdu. Adı Mustafa'dır. Mustafa Âlî Efendi onu Molla Rumûzî ve Muammâyî şeklinde anar. Eserinden medrese tahsili gördüğü, Arapça ve Farsça bildiği anlaşılmaktadır. Bilinen ilk görevi başdefterdarlık vâridât kâtipliğidir. Ahdî, tezkiresinde onun Vâridâtî Mustafa Çelebi diye şöhret kazandığını belirtir. Daha sonra sipahi bölüğüne geçti. Ardından Mısır Defterdarlığı'nda muhasebeci oldu. Mısır'da üç beylerbeyi döneminde bu görevini sürdürdüktan sonra Yemen defterdarlığına getirildi. Koca Sinan Paşa tarafından Yemen isyanlarının bastırılması sırasında anlaşma sağlamak üzere 977'de (1570) İmam Mutahhar'a elçi olarak gönderildi. Muhtemelen Sinan Paşa ile birlikte Yemen'den ayrıldı ve onun yanında Tunus seferine katıldı (982/1574). 990 (1582) yılından önceki bir tarihte öldüğü anlaşılmaktadır.

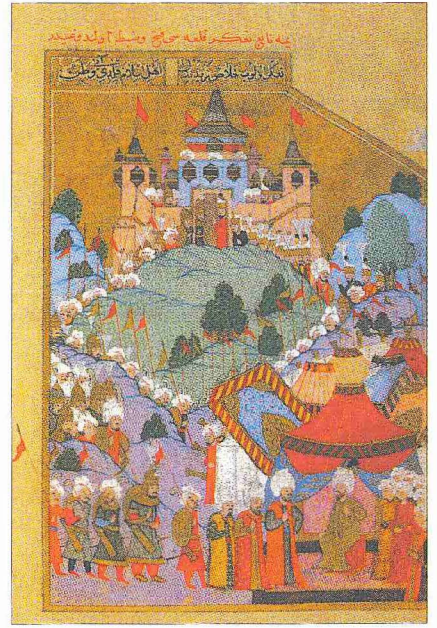
Rumûzî'nin en önemli eseri Yemen defterdarlığı sırasında yazdığı *Nâme-i Fütûh-ı Yemen*'dir (*Târîh-i Feth-i Yemen*, *Fütûh-ı Yemen*). Kitapta, Yemen valilerinin kötü idareleri yüzünden Osmanlı yönetimine karşı direnen, hatta Portekizliler'le iş birliği yapan Zeydî imamı Mutahhar'ın 974'te (1567) başlattığı isyanı bastırmakla görevli Mısır Beylerbeyi Sinan Paşa'nın Yemen'deki fetihleri anlatılmaktadır. Buradaki olayları yakından izleyen Rumûzî mesnevî tarzındaki eserini Sinan Paşa'nın emriyle kaleme almıştır. Yemen'de cereyan eden olayların da ilâve edildiği, Sinan Paşa'nın nezâreti altında hazırlanan eserde Zeydîler'e karşı kazanılan her zafer için bir tarih düşürülmüş ve Sinan Paşa bunla-

rı bizzat tashih etmiştir. Üç bölümden oluşan eserin 3070 beyitlik birinci bölümü başlangıçtan Sinan Paşa'nın fetihlerine kadar gelen bir Yemen tarihidir. 14.511 beyitlik ikinci bölümde Sinan Paşa'nın 976-978 (1569-1571) yılları arasında Zeydîler'e karşı Yemen'de sürdürdüğü mücadele, 3000 beyitlik üçüncü bölümde Tunus'taki Halkulvâdî Kalesi'nin İspanyollar'dan alınışı (982/1574) anlatılmaktadır. Rumûzî, Yemen'de bulunan 200'den fazla şehir ve kalenin fethini anlatırken bölgenin âdetleri, inançları, kültür seviyesi, yaşayış tarzı, iktisadî ve coğrafi durumu hakkında kendi müşahedelerine dayanan bilgiler vermiştir. Eserde Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Bostân* ve *Gülîstân*'ından iktibaslar bulunduğu gibi Sa'lebî'nin tefsiri, Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin *Mevâkıb* adıyla Türkçe'ye tercüme edilen tefsiri, Beyzâvî'nin tefsiri, Hatîb et-Tebrîzî'nin *Mişkâtü'l-meşâbih*'i ve Muhammed b. Ali el-Kaffâl'in *Cevâmî'u'l-kelîm*'inden yararlanılmıştır. Yemen'in fethinden dönüştü Mekke'de Kutbüddin el-Mekkî ile görüşen Sinan Paşa eserin bir nüshasını ona vererek mensur bir Yemen tarihi yazmasını istemiş, bunun üzerine Mekki, *el-Berku'l-Yemânî fi'l-fethi'l-'Osmanî* adlı eserini kaleme almıştır.

Nâme-i Fütûh-ı Yemen'in bilinen yazma nüshaları Topkapı Sarayı Müzesi (Revân Köşkü, nr. 1297), Süleymaniye (Damad İbrâhim Paşa, nr. 33), İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 6045) ve Millet (Ali Emîrî Efendi, Manzum, nr. 1311) kütüphanelerinin yanı sıra İsmail E. Erünsal'ın özel kütüphanesinde bulunmaktadır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki nüshasının minyatürleri araştırmalara konu olmuştur (Fehmi Edhem Karatay – Ivan Stchoukine, *Les manuscrits orientaux illustrés de la bibliothèque de l'université de Stanbul*, Paris 1933, s. 11-14). Eser, Hulusi Yavuz

Rumûzî'nin *Târîh-i Feth-i Yemen* adlı eserinin unvan sayfası (İÜ Ktp., TY, nr. 6045)

Rumûzî'nin *Târîh-i Feth-i Yemen* adlı eserinde Ta'ker Kalesi'nin zaptını tasvir eden minyatür (İÜ Ktp., TY, nr. 6045, vr. 118^b)

tarafından "Fetihnâme-i Tûnus ve Halku'l-vâd" bölümü hariç *Yemen'de Osmanlı İdâresi ve Rumûzî Târîhi* isimle tenkitli basım halinde yayımlanmıştır (I-II, Ankara 2003). Rumûzî düşürdüğü tarihleri ve muammalarını *Muammeyât* adlı eserinde toplamıştır (Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi, nr. 567; İÜ Ktp., TY, nr. 1890). Ahdî onun bu husustaki maharetini överek üç muammasını eserine almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Nehrevâlî, *el-Berku'l-Yemânî fi'l-fethi'l-'Osmanî* (nşr. Hamed el-Câsir), Riyad 1387/1967, s. 12-13, ayrıca bk. tür.yer.; Ahdî, *Gülşen-i Şuarâ*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 774, vr. 100^a; Âlî Mustafa Efendi, *Kûnhü'l-ahbâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 5959, vr. 414^b vd.; *Keşfü'z-zunûn*, I, 239-240; Münecimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, III, 237 vd.; *Osmanlı Müellifleri*, III, 101, 171, 176, 188; Filiz Öğütmen, *Târîh-i Feth-i Yemen'in Minyatürleri* (mezuniyet tezi, 1964), İÜ Ed. Fak. Sanat Tarihi Bölümü Ktp., nr. 3498; M. Götz, *Türkische Handschriften*, Wiesbaden 1968, II, 407; Zeren Akalay, *Osmanlı Tarihi ile İlgili Minyatürlü Yazmalar: Şehnâmeler ve Gazânâmeler* (doktora tezi, 1972), İÜ Ed. Fak. Sanat Tarihi bölümü; Babinger (Üçok), s. 102; Hulusi Yavuz, *Kâbe ve Haremeyn İçin Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti: 1517-1571*, İstanbul 1984, s. 13; a.mlf., "İslâm San'atları Bakımından Rumûzî'nin Fütûh-ı Yemen'i", *M'İFD*, sy. 4 (1986), s. 53-65; Ramazan Şeşen, "Türkiye Kütüphanelerinde Bulunan Bazı Nâdir Yazmalar", *TED*, IX (1978), s. 373-404.

HULUSI YAVUZ